

SUMMARY**Natalia Kolb**

This article explored the problem of change-Rite Ukrainian Greek Catholics in Austrian Galicia, outlined the circumstances that led them to this, called out the attitude of the public towards such cases. Particular attention was paid to so-called «Tuchapskiy case» that was the case of resonance changes of the Greek Catholic rite in the 90 years of XIX-th century.

Keywords: Galicia, changing rite, the Ukrainian-Polish relations, «Tuchapskiy case», proselytism, competitive tax.

Mirosiawa Bednarzak-Libera**Religijności chłopów
w okresie autonomicznej Galicji
w ujęciu Wincentego Witosa**

У статті проаналізовано релігійність селян в період галицької автономії з точки зору Вінцента Вітоса, активіста селянського руху. Особливу увагу було приділено відношенню селянства до духовенства і католицької церкви. Досліджено переконання і релігійні практики селянства, а також ставлення до моральних норм і релігійних покарань. У статті розглянуто ставлення селян до доктрин католицької церкви.

Ключові слова: Селяни, Галичини, католицька церква, релігія, Вінцент Вітос

W artykule podjęto próbę zobrazowania religijności chłopów w okresie autonomicznej Galicji w ujęciu Wincentego Witosa, działacza ruchu ludowego o rodowodzie chłopskim. Szczególnie zwrócono uwagę na stosunek chłopów do osób duchownych i Kościoła katolickiego. Uwzględnione zostały również wierzenia i praktyki religijne oraz stosunek do norm moralnych i kar religijnych. Zainteresowano się ponadto przejawianymi postawami włościan sprzecznymi z nauką Kościoła katolickiego.

Zarys geograficzny artykułu obejmuje tereny Galicji, a szczególnie gminy Wierzchosławice położonej w powiecie Tarnów¹. Mieszkający tam chłopi nie byli rozbudzeni oświatowo. Nawet, gdy we wsi wybudowano szkołę w 50. latach XIX w., zatrzymywali dzieci w domu do wykonywania prac w gospodarstwie, więc znaczenie jej było małe². Dopiero w okresie autonomicznym w Galicji zaczęły uwidaczniać się w Wierzchosławicach znaczące zmiany w jej gospodarczym położeniu, sytuacji społecznej i oświatowej, postawach politycznych. Wierzchosławianie rozwarstwili się na chłopów: bogatych, średniozamożnych, biednych i bardzo biednych. Niektórzy z nich brali udział w ruchu emigracyjnym,

ruchach politycznych. We wsi utworzono różne instytucje samorządowe i społeczno-gospodarcze, oświatowe³.

Pierwsze wzmianki o istnieniu parafii Św. Wojciecha w Wierchosławicach pochodzą z XIV w. Początkowo integrowała wokół siebie parafian pod względem religijnym, kulturalnym oraz polityczno-administracyjnym spełniając poza duszpasterstwem wiele funkcji społecznych. W drugiej połowie XIX w. stopniowo parafia wierchosławicka, tak jak i inne w tym czasie, przestaje pełnić funkcje centrum życia społecznego, które po reformach administracyjno-samorządowych przeprowadzonych w Galicji doby konstytucyjnej przesunęło się w kierunku gminy, jako trzeciego zasadniczego składnika struktury wsi, obok dworu i plebani⁴. W skład tej parafii oprócz Wierchosławic wchodziły gminy: Bogumiłowice, Komorów, Ostrów i część Rudki, razem ok. 4 000 dusz⁵.

Cenzura artykułu obejmuje okres, w którym Galicja cieszyła się autonomią nadaną jej przez monarchię austro-węgierską. Jej przejawem było wprowadzenie dwóch niezależnych od siebie hierarchii władz: państwowych i krajowych, a także języka polskiego do szkolnictwa ludowego i średniego oraz administracji i sądownictwa. W Rządzie w Wiedniu zasiadał Minister ds. Galicji, który opiniował wszystkie decyzje dotyczące kraju. Ludność Galicji była zróżnicowana narodowościowo i kulturowo, religijnie⁶ oraz społecznie, ekonomicznie, a także politycznie⁷.

Właściwe zrozumienie prowadzonych w artykule rozważań wymaga wyjaśnienia również pojęcia „religijność”, które jest terminem niejednoznacznym, co tworzy trudności w jego zdefiniowaniu. Oznacza społecznie przyjęty i sankcjonowany przez grupę wzór kulturowy, regulujący zbiorowe, publiczne i prywatne, zachowanie się wobec przedmiotów kultu oraz organizujący życie tej grupy. Religia katolicka ma wzór, który normuje postawy światopoglądowe, emocjonalne i praktyczne ludzi wierzących⁸. Pojęcie „religijność” pochodzi od rzeczownika „religia”⁹. Badaniem zjawiska religijności zajmuje się wiele dyscyplin naukowych takich jak np.: teologia, filozofia, psychologia, socjologia, politologia, historia. Prowadzonym badaniom nadawane jest różne znaczenie¹⁰.

W dotychczasowej historiografii nie poświęcono szczególnej uwagi przedstawieniu religijności chłopów w okresie autonomicznej Galicji. Do obserwacji Witosa w tym zakresie nawiązywał Edward Ciupak prowadząc badania religijnego życia Polaków w różnych okresach dziejów, a szczególnie kultury religijnej wsi¹¹. O religijności galicyjskich chłopów pisali np. Franciszek Bujak¹² i Tadeusz Wierzbicki¹³ badacze wsi Żmiąca. Informacje dotyczące tego zjawiska społecznego można odnaleźć w opublikowanych badaniach dotyczących tradycyjnej wiejskiej religijności prowadzonych przez W. I. Thomasa,

F. Znanięckiego¹⁴ oraz publikacji Stefana Czarnowskiego dotyczącej kultury religijnej wiejskiego ludu polskiego¹⁵. Ponadto w pracach np. Józefa Styka, który religijność chłopów uczynił przedmiotem eksploracji naukowej¹⁶.

Wincenty Witos (1874-1945)¹⁷ – polityk, przywódca chłopów i mąż stanu, urodził się w przysiółku Dwudaniaki wsi Wierzchosławice, powiatu tarnowskiego, w biednej rodzinie chłopskiej egzystującej na granicy nędzy¹⁸. Do dziesiątego roku życia pomagał rodzicom w gospodarstwie, a potem zaledwie przez cztery zimy uczęszczał do szkoły¹⁹. W okresie następnym pracował i czytał książki, które „połykał w niebywałych ilościach”²⁰. Ponadto czasopisma rozpowszechniane na wsi, a szczególnie „Przyjaciela Ludu” za prenumerowanie, którego został publicznie potępiony przez miejscowego proboszcza. Konflikt Witos z ks. Józefem Franczakiem, w który zaangażowali się też Wierzchosławianie wykreował go na lokalnego przywódcę²¹. W kolejnych latach coraz szerzej wkraczał w działalność społeczną i polityczną²², która doprowadziła go do zostania posłem do galicyjskiego Sejmu Krajowego i wiedeńskiej Rady Państwa. Witos w okresie II Rzeczypospolitej był najwybitniejszym przywódcą ruchu ludowego, posłem, premierem rządu. Nigdy nie zaniedbywał swoich zajęć chłopskich łącząc orkę i zasiewy ziemi z wykonywaniem wszystkich swoich publicznych funkcji²³.

Witos był, zatem chłopem samoukiem, który poprzez stałe zdobywanie wiedzy nie tylko stał się osobą publiczną, ale ujawnił talent pisarski. Napisał m.in. wspomnienia, które są bogatym źródłem wiedzy m.in. o religijności chłopów. Witos był osobą religijną. Uważał, że Kościół katolicki był w okresie zaborów ostoją dla języka i narodu polskiego. A dla chłopów był źródłem ideowym, bez którego funkcjonować by nie mogli. Witos sądził, że Kościół pomagał włościanom podążać trudną dla nich drogą doczesnego życia z „przekonaniem niczym nie podważonym”, że na „drugim świecie” będzie żyło się chłopom lepiej. Uznawał wielkie znaczenie Kościoła i duchowieństwa w życiu narodowym i społecznym, ale potępiał część duchowieństwa za to, że nadużywała Kościoła w okresie zaborów do walki z przeciwnikami politycznymi, wyrządzając poprzez to Kościołowi niepowetowane szkody²⁴. Można stwierdzić, że Witos uważał, że Kościół katolicki, religia i duchowieństwo pełniło funkcję integracyjną w życiu narodu polskiego, a szczególnie w życiu chłopów.

W badaniach nad religijnością za niezwykle istotny uważany jest subiektywny punkt widzenia, gdyż człowiek reaguje nie na sytuację taką jak ona jest, ale na taką, jaką ją widzi²⁵. Wincenty Witos twierdził, że zawarte we wspomnieniach spostrzeżenia dotyczące chłopów i wsi przedstawił „zgodnie z prawdą” unikając wszelkiego przejawienia i koloryzowania. Uważał, że Wierzchosławice nie różniły się dużo od innych wsi galicyjskich tego okresu²⁶. Można, zatem uważać,

że przedstawiony przez niego obraz religijności chłopów jego „małej ojczyzny” był typowym dla innych wsi w Galicji autonomicznej.

Stosunek ludności wiejskiej do Kościoła katolickiego i osób duchownych

W opinii Witosa chłopci przejawiali wielki szacunek do Kościoła Katolickiego i duchowieństwa. Papieża uważali „za istotę nadziemską i świętą, za symbol wszelkiej cnoty i doskonałości” i odnosili się do niego z niedającym się zobrazować uwielbieniem. Z kolei biskupów traktowali, jak „boskich wysłańców i papieskich namiestników oraz powierników”²⁷. Ludność wiejska wierzyła we wszystko, co im przekazywali księża w parafiach. Żadne też kazanie i ich zarządzenia np. dotyczące wysokości opłat za posługi kościelne itp., choć nieraz było dostosowane nie do kanonów wiary katolickiej, ale potrzeb materialnych, społecznych i politycznych, nie było krytykowane. Włościanie bardzo chętnie i skrupulatnie uiszczali wszelkie należności związane z budową i utrzymaniem kościoła, jak też z „cichym żalem” plebani²⁸. Ludność wiejska nie wyrażała również zdziwienia, gdy ksiądz występował publicznie z ambony w „obronie interesu dworu, plebanii i urzędów”²⁹. Można stwierdzić, że w tym czasie religia i duchowni katolicycy stanowili duszpastersko-instytucjonalny kierowniczy czynnik wywierający wielki wpływ na wszystkie sfery życia włościan. Stosunek chłopów do Kościoła i religii katolickiej uległ zmianom w okresie, gdy wieś rozpoczęła swoją emancypację³⁰.

Włościanie zaliczali do inteligencji wiejskiej także organistę i uważali go za pół duchownego, gdyż sądzili, że „wielkiego splendoru dodawało mu granie na organach i śpiew z proboszczem po łacinie”. Z szacunkiem odnosili się również do gospodyń księży³¹. Można stwierdzić, że chłopci przejawiali silne przywiązanie do swojej parafii i osób duchownych, których otaczali prestiżem wykraczającym poza sferę religii i moralności.

Świadomość religijna chłopów

Katolicyzm stanowił religię, której program społeczny trafiał do oczekiwania chłopów z powodu zapewnienia, że na krzywdzonych i „maluczkich” oczekiwano nagrody pośmiertnej. Osoby duchowne patronowały wszelkim poczynaniom wiernych, legalizując niejako zachowania „złe” i „dobre”. Ponadto z powodu odpowiedniej organizacji życia parafialnego, w którym było miejsce dla wszystkich warstw i stanów. Kościół zmonopolizował, zatem „rząd dusz”, jak również całość życia wsi³².

W opinii Witosza włościanie nie próbowali kwestionować żadnych dogmatów wiary i praw Kościoła. Było to wygodne dla księży, bo wielu z nich znając poziom inteligencji i stan świadomości chłopów, w sposób jak najbardziej uproszczony udowadniało im w kościele, że nagminnie każdy z nich przekracza wiele przykazań i przypisów popełniając tym samym grzech ciężki. Wyjaśniano ponadto, że za popełnienie takiego grzechu spotka kara. Ich posiadanie zaprowadzi do piekła – królestwa złego, gdzie władzę sprawował szatan dysponujący niszczącą siłą. Piekło odmalowywane było w kazaniach wygłaszanych przez księży w „strasznych barwach” i stale wywoływało na ludności wiejskiej wstrząsające wrażenie, gdyż „(...) każdy wiedział, że rządcy tego piekła – szatani, piekący nieszczęsne grzeszne dusze przez wszystkie wieki na rozpalonych rożnach, przewracając je z boku na bok, nabijając na ostre żelazne widły; toteż ludność, a szczególnie kobiety, nie tylko, że w czasie tych kazań prawie że odchodziły od zmysłów, ale zanosząc się od płaczu, nie mogły się przez cały tydzień opamiętać”³³. Wierzono też, że „zły” lub „czart” prowadził walkę z Bogiem i „płatał ludziom różne „psikusy i figle”. Chłopi uważali, że zarówno Bóg, jak i szatan objawiali się ludziom, w identyczny sposób poprzez nieznaną siłę przyrody. Czyny Boga uważane były za celowe, ponieważ miały upominać grzeszników, z kolei czyny szatana uznawano tylko za szkodliwe.

Chłopi traktowali życie pozagrobowe, jako kontynuację życia doczesnego. Sądzili, że panujące stosunki hierarchiczne na ziemi były odwzorowywane w życiu po śmierci. Zabiegali nie tylko o zbawienie własne, ale również troszczyli się o zbawienie krewnych, sąsiadów, współmieszkańców. Kazania księży oraz obawa kar doczesnych i wiecznych, bo wszyscy chłopi uważali, że cały czas grzeszyli „myślą, mową i opuszczeniem dobrego”, mocno ich ograniczało i czyniło ich życie beznadziejnym. O niebie – królestwie dobrego, gdzie rządził Pan Bóg włościanie nie śmieli marzyć, a czyściec uważali za największe i jedynie możliwe dla siebie szczęście³⁴. Wizja świata powstała u chłopów i poczucie wspólnego losu wynikające z przedstawianej im przez księży parafialnych nauki Kościoła katolickiego sprzyjała kształtowaniu u nich poczucia więzi lokalnych i solidarności grupowej.

Zachowania ludności wiejskiej sprzeczne z religią katolicką

Witos zaobserwował współwystępowanie na wsi galicyjskiej zjawiska religijności i nieadekwatnych wobec tej postawy zachowań. Chłopi, mimo że przejawiali wiarę w Boga oraz zaufanie do osób duchownych nie potrafili wyzbyć się różnych starych zwyczajów, nawyków i wierzeń. Ich życie codzienne pełne było różnych ograniczeń wynikających z zabobonów, zjawisk przyrody. O takich katolikach, którzy oprócz Boga wierzyli jeszcze w „tuzin innych, pałac Bogu

świeczkę i diabłu ogarek” powszechnie twierdzono na wsi, że „modlą się pod figura, ale diabła mają za skórą” Jednakże nie można było do tak postępujących zaliczyć szerszego ogółu ludności wiejskiej, która chwaliła Boga jak umiała, odmawiała modlitwy, nie rozumiejąc ich treści i postępując niezgodnie z nauką Kościoła, ale wykonywała praktyki religijne z przekonaniem, że czyni to dobrze, ale gdy łamała jej reguły była podatna na każdą pokusę³⁵. Można stwierdzić, że chłopci przejawili w życiu praktycznym rozbieżność między wyznawaną religią a jej nakazami moralnymi. Miała miejsce autonomia porządku moralnego względem porządku religijnego.

Kary religijne

Nieprzestrzeganie norm moralnych skutkowało popełnieniem grzechu i karami religijnymi. Pojęcie kary i jej egzekucji w życiu przyszłym („Bóg pokarze”, „obawa przed gniewem Boga”) było wystarczająco skutecznym środkiem krępującym chęć ich naruszenia. Wspominając o „karze boskiej” za grzech należałoby wyjaśnić, czym ów grzech był i co oznaczał dla chłopca. Należy tu wziąć pod uwagę pojęcia zrozumiałe same przez się takie jak: zabójstwo, kradzież, krzywoprzysięstwo, świętokradztwo. Jednakże było nim także nadużywanie jedzenia czy też okraszanie go choćby maślanką w czasie postu, spożycie śniadania przed porannym pacierzem, nie uczestniczenie w dorocznej spowiedzi i nie zdjęcie nakrycia głowy przed pobożną figurą, ale kradzież, bójki, „wydawanie złego świadectwa o bliźnich” było uważane powszechnie przez chłopów za rzecz normalną. Nie zbyt konsekwentnie przestrzegano kościelnych ograniczeń w sferze życia seksualnego, picia alkoholu. Chłopci uważali, że Bóg zsyłał różne klęski elementarne, jako karę za popełnione przez nich grzechy, żeby ludność wiejską przestrzec i od „kar wiecznych uchronić”. Po ulewach, gradach, pożarach, chorobach miała miejsce wielka ofiarność na msze, mająca na celu Boga przebłagać i od nieszczęść oraz klęsk uchronić³⁶.

Praktyki religijne

Uczestnictwo w praktykach indywidualnych i zbiorowych traktowane przez Kościół katolicki, jako podstawowy obowiązek wierzącego, uznawane jest za istotny wskaźnik religijności. Witos uważał, że chłopci odprawiali wszelkie nakazane przez Kościół katolicki praktyki religijne. Ludność wiejska uczęszczała licznie w niedzielę i święta do kościoła na „mszę, sumę i nieszpory”, jeśli miała ubranie i obuwie. Zajmowane miejsce w kościele świadczyło o pozycji w hierarchii wiejskiej. Modlono się przy pomocy książeczek do modlitwy i różańca,

co najmniej dwa razy dziennie odmawiano klęcząc pacierz, niestety często go „przekręcając”. Powszechną czią otaczano i modlono się do Matki Boskiej. Włościanie mili też wiązanki swoich specjalnych modlitw, których Kościół wcale nie polecał, a może nawet i o nich nie wiedział. W każdym domu były inne, zależne od tego, kogo obrano sobie za patronów i jakie troski trapiły rodzinę. Chłopi umiejący czytać kupowali na odpustach i jarmarkach książki zawierające pieśni i kolędy, które często były śpiewane w kościele i w domach.

Mężczyźni odbywali spowiedź głównie raz w roku, przed Wielkanocą, a kobiety częściej. W niedzielę i święta unikano wszelkiej pracy³⁷. Chłopi liczną grupą uczęszczali na wszystkie odpusty, jakie odbywały się w okolicy. Za obowiązek katolika, od którego nie było żadnej dyspensy uważali odbycie, co najmniej trzykrotnie pielgrzymki do Kalwarii Zebrzydowskiej. Chodzono tam najczęściej na Wielki Piątek i na Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny. Pobożne i zamożne kobiety pielgrzymowały nawet do Częstochowy i Leżajska, jako miejsc bardziej od Kalwarii sławnych i z cudów słynących³⁸.

Włościanie należeli do różnych bractw kościelnych zakładanych przez księży w parafiach. Postępowali tak nie tylko z powodu stałej, usilnej zachęty przez proboszczów, ale sądząc, że uchroni ich to od wielu grzechów i nieszczęść w doczesnym życiu, a przede wszystkim dopomoże w przyszłym. Można było do nich wstępować już w wieku dziecięcym, a także starszym. Dzieci mogły wstąpić do „Żywych róż”, osoby starsze stać się członkami np. „Apostolstwa Serca Jezusowego”, „Stowarzyszenia Świętej Rodziny”, „Najświętszego Sakramentu”, „Apostolstwa modlitwy”, „Bractwa Szkaplerza świętego”, „Wiecznego Różańca”, „Trzeciego Zakonu św. Franciszka”, „Arcybractwa Najświętszego i Niepokalanego Serca Marii”. Zakładane w parafiach licznie bractwa różniły się od siebie zasadami i regułami do przestrzegania, których zobowiązani byli ich członkowie. Pełnienie różnych funkcji przez chłopów w bractwach kościelnych wiązało się z pozyskaniem szacunku innych parafian³⁹.

Rodziny chłopskie wychowywały dzieci religijnie. Polegało to na wyuczeniu ich pacierza, niektórych prawd wiary, a także krótkich modlitw odmawianych rano i wieczorem do Trójcy Świętej, Matki Boskiej i niektórych świętych, szczególnie patronów. Bardzo silny nacisk kładziono na wyrobienie u nich szacunku do ludzi starszych, rodziców i księży. Największy wkład w wychowanie religijne wnosili proboszcz, który przygotowywał dzieci do spowiedzi i komunii świętej⁴⁰. Można stwierdzić, że gorliwość w wierze i spełnianiu praktyk religijnych stanowiła ważny czynnik prestiżu społecznego. W środowisku wiejskim nie mógł cieszyć się autorytetem chłop nie spełniający praktyk religijnych. Ponadto regularność i częstotliwość kontaktów na płaszczyźnie religijnej tworzyła możliwość kontaktów towarzyskich.

Przedstawiony obraz religijności chłopów w Galicji autonomicznej w ujęciu Witosy można określić za Czarnowskim „religijnością chłopami epoki pańszczyźnianej”. Ten badacz kultury religijnej wiejskiego ludu uważał, że wraz z wymieraniem ostatniego pokolenia, wychowanego w żywej jeszcze tradycji wspomnień o pańszczyźnie oraz pojawieniem się nowych form życia zbiorowego, które chłopom dostarczyły zmieniające się warunki społeczne, zobrazowane w artykule oblicze życia religijnego ulega przemianom⁴¹. Do podobnych wniosków doszedł T. Wierzbicki badający religijność wsi Żmiąca pół wieku później niż F. Bujak⁴². Przemiany religijności chłopów były związane m.in. z pojawieniem się na wsi partii politycznych, w tym ruchu ludowego i prowadzoną przez niego walką o emancypację polityczną, społeczną, ekonomiczną i kulturalną wsi⁴³.

1. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 57-58; Dzierwa S. Środowisko geograficzne. – in: Wierzchosławice. Dzieje wsi i gminy. – eds. Kiryk F., Ruta Z. - Kraków, 1994. – P. 9-26.
2. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. - eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 110-111; Kramarz H., Karolczak K. W okresie przedautonomicznym. Przemiany w życiu politycznym, społeczno-gospodarczym i prawnym wsi. – in: Wierzchosławice. Dzieje wsi i gminy. – eds. Kiryk F., Ruta Z. - Kraków, 1994. – P. 213.
3. Hampel J. Rozwój społeczno-gospodarczy i życie polityczne w latach 1848-1918. – in: Wierzchosławice. Dzieje wsi i gminy. – eds. Kiryk F., Ruta Z. - Kraków, 1994. – P. 217-289.
4. Kiryk F., Sikora F. 1994: Zarys dziejów parafii wierzchosławickiej, – in: Wierzchosławice. Dzieje wsi i gminy. – eds. Kiryk F., Ruta Z. - Kraków, 1994. – P. 183-192.
5. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 58.
6. Przykładowo: w roku 1890 stanowili katolicy 45, 8%, a unicy – 42,4% i deklarowało wyznanie mojżeszowe 11% oraz protestanckie 0,6% ludności. Bujak F. Galicja, t. I: Kraj, ludność, społeczeństwo, rolnictwo. - Lwów-Warszawa, 1908. – P. 67-79.
7. Buszko J. Galicja 1859-1914. Polski Piemont?. – Warszawa, 1989; Bartoszewicz K. Dzieje Galicji, jej stan przed wojną i wyodrębnienie. – Warszawa-Kraków, 1917; Bujak F. Galicja, t. I: Kraj, ludność, społeczeństwo, rolnictwo. – Lwów-Warszawa, 1908.
8. Ciupak E. Kultura religijna wsi. – Warszawa, 1961. – P. 75-80.
9. Kopeć E. Co to jest religia //Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. – 1958. - №1. – P. 73-85.
10. Zob. np.: Chlewiński Z. Psychologia religii. – Lublin, 1982; Kuczkowski S. Psychologia religii. – Kraków, 1993; Chlewiński Z. Dojrzałość, osobowość, sumienie, religijność. - Poznań, 1991; Jaworski R. Psychologiczne korelaty religijności personalnej. – Lublin, 1989; Opara Z. Zarys teorii indywidualnej religijności. – Warszawa, 1975; Piwowarski W. Socjologia religii. – Lublin, 1996; Jachymek J. eds. Religia i Kościół rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej 1919-1993. – Lublin, 1995; Sikorski T., Wątor A. eds. Religia jako źródło inspiracji w polskiej myśli politycznej XIX-XXI wieku. - Szczecin, 2007;

- Pastuszka J. Typ życia religijnego //Przegląd Powszechny. – 1951. - №231. – P. 90-104.
11. Ciupak E. Kultura religijna wsi. - Warszawa, 1961; Ciupak E. Kult religijny i jego społeczne podłoże. Studia nad katolicyzmem polskim. – Warszawa, 1965; Ciupak E. Katolicyzm tradycyjny w Polsce. – Warszawa, 1968; Ciupak E. Katolicyzm ludowy w Polsce, Warszawa, 1973.
12. Bujak F. Żmiąca wieś powiatu Limanowskiego. Stosunki gospodarcze i społeczne. – Kraków, 1903. – P. 139-142.
13. Wierzbicki T. Żmiąca w pół wieku później. – Wrocław, 1969:
14. Thomas W. I., Znaniecki F. Postawy religijne i magiczne. – in: Thomas W. I., Znaniecki F. Chłop polski w Europie i Ameryce, t. 1-5. – Warszawa, 1976. – P. 174-227.
15. Czarnowski S. Kultura religijna wiejskiego ludu polskiego. – in: Czarnowski S. Kultura. - Warszawa, 1948. – P. 141-174.
16. Zob. np.: Styka J. Przeobrażenia roli wartości religijnych w życiu chłopstwa. // Chryścijanin w Świecie. – 1988. – №7. – P. 101-116; Styka J. Wartości religijne w życiu chłopstwa //Młodzież i Wieś. – 1988. – P. 23-36; Styka J. Religijność chłopów (tradycja i współczesność). – in: Leksykon socjologii religii. –eds. Libiszowska – Żółtkowska M., Mariański J. – Warszawa, 2004. – P. 336 - 339.
17. Zob. np.: Witos Wincenty. – in: Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego. Makieła., – Warszawa, 1989. – P. 430-432; Gurnicz A, Lato A., Wincenty Witos. – in: Przywódcy ruchu ludowego. Szkice biograficzne. – eds. Więziowa A. – Warszawa, 1968. – P. 349-381; Zakrzewski A. Wincenty Witos chłopski polityk i mąż stanu. – Warszawa, 1977; O Wincentym Witosie. Relacje i wspomnienia. – eds. Borkowski J. – Warszawa, 1984; Olak B. Testament Wincentego Witos. – Warszawa. 2009.
18. Szerzej zob. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 57, 59-60; Kisielewski T. Heroizm i kompromis. Portret zbiorowy działaczy ludowych, cz. I. Okres zaborów. – Warszawa, 1977. – P. 92.
19. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 150-151 i następ.
20. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 152.
21. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1.– eds. Karczewski E., Szaflik J. R.– Warszawa, 1988. – P. 156-160.
22. Kisielewski T. Heroizm i kompromis. Portret zbiorowy działaczy ludowych, cz. I. Okres zaborów. – Warszawa, 1977. – P. 119-120.
23. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 219.
24. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 22-23.
25. Por. Grzelak J. Teoria i badania nad prospołecznym zachowaniem się ludzi w sytuacji konfliktu interesów. – Wrocław, 1977. – P. 203.
26. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 63-64. Bogactwo materiału obserwacyjnego przedstawionego przez Witosę w napisanych wspomnieniach docenił Czesław Wycech. Zob. Wycech

- Cz. Wincenty Witos w świetle własnej twórczości pisarskiej. – Warszawa, 1983. – P. 18-19.
27. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 72.
28. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 73.
29. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 157.
30. Zob. Ciupak E. Katolicyzm tradycyjny w Polsce. – Warszawa, 1968. – P. 50-58.
31. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 116.
32. Ciupak E. Katolicyzm ludowy w Polsce, Warszawa, 1973. – P. 56.
33. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 73; Ciupak E. Katolicyzm ludowy w Polsce, Warszawa, 1973. – P. 57-58.
34. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 74.
35. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 82-83, 133.
36. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 73-74.
37. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 72-76. Opinię Witos, że chłopcy wykonywali wszystkie praktyki religijne potwierdza Bujak. Zob. Bujak F. Żnięcia wieś powiatu Limanowskiego. Stosunki gospodarcze i społeczne. – Kraków, 1903. – P. 139-142.
38. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 130-131. Por. Czarnowski S. Kultura religijna wiejskiego ludu polskiego. - in: Czarnowski S. Kultura. – Warszawa, 1948. – P. 147-152.
39. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 76-77.
40. Witos W. Dzieła wybrane. Moje wspomnienia, cz. 1. – eds. Karczewski E., Szaflik J. R. – Warszawa, 1988. – P. 71.
41. Czarnowski S. Kultura religijna wiejskiego ludu polskiego. – in: Czarnowski S. Kultura. – Warszawa, 1948. – P. 173-174.
42. Wierzbicki T. Żnięcia w pół wieku później. – Wrocław, 1969.
43. Szerzej zob. np.: Szaflik J. R. O rząd chłopskich dusz. – Warszawa, 1976. – P. 156-254.

SUMMARY

Mirosiawa Bednarzak-Libera

PEASANTS' RELIGIOUSNESS IN THE PERIOD

OF THE GALICIAN AUTONOMY FROM THE POINT OF VIEW OF WINCENTY WITOS.

The paper presents peasants' religiousness in the period of the Galician autonomy from the point of view of Wincenty Witos, a leading activist of the peasant movement. Special attention was paid to peasant's attitude towards clergy and the Catholic

Church. Beliefs and religious practices as well as the attitude towards moral norms and religious punishment were also taken into account. The paper is also devoted to the attitudes of peasants contradictory to the doctrine of the Catholic Church.

Keywords: Peasants, Galicia, Catholic Church, religion, Wincenty Witos

Володимир Галик

ВЗАЄМИНИ ІВАНА ФРАНКА З ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИМ СВЯЩЕНИКОМ З ВЕРХОВИНЩИНИ – ІВАНОМ ПОПЕЛЕМ

На основі маловідомих джерел та досі невідомих широкому загалу листів греко-католицького священика із села Довгополе на Верховинщині Івана Попеля до Івана Франка, проаналізовано історію становлення та розвитку взаємовідносин між ними.

Ключові слова: Іван Франко, Іван Попель, Довгополе, Верховинщина, взаємини, греко-католицький священик, листи.

Духівництво посідало неабияку роль у житті і діяльності Івана Франка, адже воно, як і сам вчений, стояло на шляху ініціативної громадсько-просвітницької роботи. Серед галицьких священиків, котрі близько спілкувалися з Іваном Франком, чільне місце посідає постать греко-католицького священика – Івана Попеля, який довгий час обіймав парафію в селі Довгополе на Верховинщині. Належав він до молодого покоління отців, які з небайдужістю ставилися до повсякденного життя своїх парафіян. Івана Попеля поєднували з Іваном Франком спільні політичні погляди та переконання, а також неспокійне ставлення до убогого життя і побуту українського населення.

Про взаємовідносини І. Попеля та І. Франка нагромадилася вже певна література. Так, наприклад, добре відомий галицький дослідник П. Арсенич в книзі "Іван Франко і Прикарпаття" та у ряді своїх статей, робить спробу окреслити формування взаємовідносин І. Франка з І. Попелем¹. У книзі "Нетрадиційний погляд на життя і творчість Каменяра (Франко – рибалка і художник слова)" Т. Присяжний, П. Присяжний і В. Бандура згадали про перебування Івана Франка у Івана Попеля, акцентувавши на рибальських захопленнях вченого². Варто згадати статті Р. Горака³ та С. Кукули⁴ де подаються сюжети взаємин вченого із священиком. У контексті зазначимо, що є спогади дітей про батька і сучасників про вченого, де присутні згадки про перебування Івана Франка у Довгополі на Верховинщині в отця Івана